ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 19, 2020

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS ADMINISTRATION

Volume 19, 2020

ЛИБЕРТАРИАНСКИ ПАТЕРНАЛИЗЪМ: ЕФЕКТИ НА ПОБУТВАНЕТО ВЪРХУ ИНДИВИДУАЛНОТО ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ

ВИКТОР ЛАСКОВ

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Стопански факултет
Катедра Икономика

e-mail: v.laskov@feb.uni-sofia.bg

Viktor Laskov. LIBERTARIAN PATERNALISM: THE IMPACT OF NUDGES ON INDIVIDUAL DECISION-MAKING

This paper introduces the concept of libertarian paternalism and examines the current literature representing the stances for and against libertarian paternalism as a legitimate approach to policymaking. The paper builds itself from the essential argument of whether neoclassical economic models are in need of improvement and presents the field of behavioral economics as an adequate source of knowledge in the pursuit of proper frameworks describing actual economic behavior. The paper identifies insight gained from fields such as evolutionary biology and psychology as vital for the development of a more accurate picture of the economic agent. It emphasizes the importance of understanding the human cognitive framework when devising solutions to societal economic problems.

Key words: libertarian paternalism, nudge theory, choice architecture, decision theory, behavioural public policy.

УВОД

Икономиката, подобно на други социални науки, е повлияна от, често, коренно различни модели през годините. Въпреки някои противоречия, един набор от допускания винаги е бил използван за основа на всички останали парадигми – допусканията за рационалния икономически агент или традиционният икономически модел. Традиционният икономически модел предполага три основни черти за икономическия агент. Той притежава безгранична рационалност, безгранична воля и безграничен егоизъм (*Rau*, 1826; *Pantaleoni*, 1889; *Pareto*, 1906).

Либертарианският патернализъм е сравнително нова концепция в разрез с този модел, въведена в икономическата теория през 2003 г. от Ричард Талер и Кас Сънстийн (*Thaler & Sunstein*, 2003a). Концепцията представлява новаторски подход към прилагането на устойчива обществена политика. Основният инструмент на либертарианския патернализъм е „побутването“, практиката индивидът да бъде „побутнат“ към най-благоприятния избор, без гамата му от избори да бъде ограничена по какъвто и да е начин (*Thaler & Sunstein*, 2008). Либертарианският патернализъм и „побутването“ са обект на дебати сред икономистите по света, като основен проблем е използването на думите „либертариански“ и „патернализъм“ в едно и също словосъчетание. Приетата дефиниция за „либертариански“ е свобода на избор (Dictionary, n.d.), докато дефиницията за „патернализъм“ е контрол на избор (Dictionary M. W., n.d.). Това лингвистично противопоставяне е предпоставката за объркване, което Талер и Сънстийн са принудени да уточнят.

Изхождайки от тези определения, словосъчетанието представлява оксиморон, но ако се вгледаме в неговото значение изводът може да бъде различен. Според Талер и Сънстийн либертарианският патернализъм представлява идеята, че институциите могат да влияят на поведението на индивида, като по същото време запазват правото му да упражнява свободен избор (*Thaler & Sunstein*, 2003a; *Thaler & Sunstein*, 2003b; *Thaler & Sunstein*, 2008). Изучавайки либертарианската и патерналистичната природа на подхода, патернализмът е видян като опит да се повлияе на индивидуалния избор „по начин, който ще подобри благосъстоянието на избиращия по негова собствена преценка“. От друга страна, основата на либертарианското в подхода е, че „хората трябва да бъдат свободни да променят избора си, ако желаят“.

Либертарианският патернализъм остава противоречив подход заради морални съображения и поради това, че приложението му се възлага на трета страна и е основано на предположението, че тази трета страна е достатъчно добре информирана за предпочитанията на индивида и собствената му оценка на това какво би подобрило благосъстоянието му. Също така важен въпрос е – има ли нужда индивидът от помощ при правенето на

избор за подобряването на собственото си благосъстояние при положение, че традиционно икономическият агент е рационален.

ТЕОРИЯТА НА РАЦИОНАЛНИЯ АГЕНТ

Първата по-сериозна критика към теорията на рационалния избор идва от Хърбърт Саймън през 1955 г. (*Simon*, 1955) Процесите, които Саймън наблюдава на практика в бизнеса го убеждават, че основата, която допускането за рационалния индивид дава, има нужда от преработка. Основната идея на Саймън е да замени всезнаещия рационален агент с реалистично описан човек с всички произхождащи от това ограничения в капацитета му да приема и обработва информация и съответно да прави информиран избор (*Simon*, 1955). Освен „ограничената рационалност", Саймън разглежда и тенденцията на индивида да прилага принципа на задоволяване на предварително приети за достатъчни нива ("satisficing") (*Simon*, 1956) при взимане на решения, стратегия на взимане на решения при недостатъчно информация за определяне на оптимален избор. В тези случаи индивидът избира първия вариант, който задоволява нуждата на достатъчно ниво или варианта, който би задоволил най-голям набор от нужди като цяло (*Simon*, 1956). Принципът на задоволяването е класически пример за евристика (heuristic) – мисловен похват за улесняване на избора в условия на неопределеност или липса на достатъчно информация (*Kahneman & Tversky*, 1974; *Gigerenzer*, 1991). Евристиките са в основата на изследванията на Даниел Канеман и Амос Тверски и формирането на поведенческата икономика като обособен клон на икономическата наука. В основата на евристиките и тяхната ефективност от своя страна лежат заложените еволюционно у хората когнитивни отклонения (*Haselton*, *Nettle*, & *Andrews*, 2005). Като еволюционно заложени черти у човека, те служат като пряк път в хаоса на информацията, но не са осъзнати и съответно водят до систематични грешки. Наличието на тези когнитивни отклонения противоречи на концепцията за рационалния човек като природна даденост. Това води до заключението, че трябва да се обърнем и към други науки, като психологията и еволюционната биология, за да можем да изградим по-правилна картина за основния фактор в икономическите процеси – човека. Всъщност връзки между знанието в тези науки вече съществуват (*Cosmides & Tooby*, 1992):

1. Естественият подбор – един процес на „невидима ръка", представляващ единственият компонент на еволюционния процес, който произвежда сложни, функционални процеси в организмите.
2. Като такъв, естественият подбор е отговорен за развитието на механизмите за взимане на решения, обособени в човешкото съзнание.

3. Комбинацията от тези механизми представлява икономическото поведение.
4. Това означава, че за да са завършени, теориите на икономическото поведение трябва да съдържат теории за структурата на когнитивните механизми, стоящи зад това икономическо поведение. Сумата на това знание може явно да разкрие факторите, които движат икономическите решения (*Cosmides & Tooby*, 1994).

Вследствие на гореизложеното може да се твърди, че „невидимата ръка“ на естествения подбор е отговорна за структурата на човешкото съзнание, а взаимодействието на човешките съзнания създава „невидимата ръка“ на икономиката (*Cosmides & Tooby*, 1992).

Според еволюционната психология съзнанието съдържа организирани системи, основани на подразбиране при сблъсък с проблеми като социална размяна, реакция при непосредствена опасност, избор на партньор и т.н. От еволюционна гледна точка човекът е развил „когнитивни специализации“, които му помагат да развие култура на действие (*Cosmides*, 1989). Тези „когнитивни специализации“ се активират от определено съдържание в проблемите, с които се сблъсква индивидът, и са развити с цел да обработват информацията, произлизаща от такива тесни ситуации и съответно да допринасят за последователно адекватна реакция към външната среда. Оттук изхождаме, че заложените когнитивни механизми, нужни за успешна социална размяна, не се активират при други ситуации (*Cosmides & Tooby*, 1992).

Особено важен факт за икономиката, който произлиза от дебата за валидността на теорията на рационалния избор, е това, че „рационалните“ методи за избор, свързани с логиката, математиката и теорията на вероятностите, са слаби инструменти за решение на адаптивни проблеми, такива, каквито нашите прадеди е трябвало да преодолеят, за да може човечеството да оцелее до наши дни (*Pinker*, 1995). Това е и причината съвременният човек да не е въоръжен с особена логическа и математическа мощ, а вероятностните съображения да му действат по-скоро объркващо.

В ПОДКРЕПА НА ЛИБЕРТАРИАНСКИЯ ПАТЕРНАЛИЗЪМ

Основният аргумент в подкрепа на либертарианския патернализъм е фактът, че хората всъщност не са рационални, а страдат от редица еволюционно заложени когнитивни отклонения и се сблъскват с проблеми, особено когато става дума за времеви избор (*Kahneman & Tversky*, 1974). Това създава ситуации, в които предположението, че индивидът е способен с постоянство да взима решения в собствен интерес е невалидно. Горепосо-

ченото важи особено много за дигиталната ера, в която живее модерният човек. В тази ера индивидът няма капацитета да обработва цялата налична информация с цел информиран избор. Точно за такива случаи е проектиран подходът на либертарианския патернализъм. Най-простият и често срещан пример са 401(k) плановете в САЩ. Тези планове представляват видове пенсионни фондове с незадължително участие с цел спестяване за пенсионна възраст. Преди тези планове държавата се е сблъскала със сериозен проблем, като голям брой американски граждани са стигали пенсионна възраст без или с твърде малко спестявания. След намеса на либертарианския патернализъм 401(k) плановете, които съществуват от 1978 г., са обновени с „побутване“. Вече всеки работещ гражданин е автоматично причислен по подразбиране, без да бъде задължен да бъде част от него, тоест с възможност за отписване от плана (*Thaler & Sunstein*, 2008). Въпреки възможността за отписване, мнозинството американци продължават да бъдат част от него, като основна роля играе инерцията на избора – хората рядко променят вече направен избор с повтарящ се ефект (*Madrian & Shea*, 2001). Изборите по подразбиране и инерцията на избора са най-често срещаните „побутвания“, а резултатът в случая е чувствително повишение в нивата на спестяване сред населението в САЩ.

Позитивните приложения на либертарианския патернализъм не свършват с чисто икономическите решения. Здравната индустрия е друг сектор, където приложението на методът води до позитивни резултати. Отново всичко това е постигнато с внимателно проектирано, но изключително просто побутване. Любимият пример на поддръжниците на либертарианския патернализъм е управлението на закусвалня (*Thaler & Sunstein*, 2003b). Управлението на закусвалня включва голям брой избори за съдържанието на менюто и неговата подредба. В процеса на работа се забелязва тенденция в избора на хората, като най-често са избрани продуктите, поставени най-отпред за сметка на следващите. Тази тенденция създава възможност оптималните от здравна гледна точка продукти да бъдат представени първи. Тенденцията създава четири възможни сценария.

1. Подреждане на продуктите по оптимален начин от здравна гледна точка.
2. Подреждане на продуктите по случаен принцип.
3. Поставяне на най-нездравословните продукти най-отпред.
4. Изхождане от предположението, че хората могат да изберат сами и подреждане на продуктите в този дух.

В този сценарий опции едно и четири представляват либертариански патернализъм и чист либертариански подход. Опция четири изглежда като най-честния избор, но тя предполага поведение, което е или невярно или трудно прогнозируемо, а именно, че хората имат оформени и постоянни

предпочитания. Ако предположим, че това е така, всяко действие, предприето от управлението на закусвалнята е без значение. Ако решенията за подредбата имат значение, това ще означава, че предпочитанията не са нито оформени, нито постоянни. Това оставя опция едно като единствената валидна възможност, която макар да е патерналистична, без съмнение ще има позитивен ефект върху благосъстоянието на потребителите.

Ограничената рационалност на хората често има негативен ефект и либертарианският патернализъм е начин това да бъде поправено. Докато е приложен по ненатрапчив начин, оставя всички възможности за избор отворени и се опитва да насочи хората към оптимален избор, либертарианският патернализъм е чудесен инструмент за подобряването на човешкото благосъстояние.

ПРОТИВ ЛИБЕРТАРИАНСКИЯ ПАТЕРНАЛИЗЪМ

Критиката срещу либертарианския патернализъм изхожда от схващането, че никоя трета страна не може правилно да дефинира кой избор е най-благоприятен за индивида. Правенето на избор вместо някой друг е проблематично, защото предполага, че тази трета страна има капацитета да определи оптималния избор във всяка ситуация (*Mitchell*, 2004). Как може третата страна да притежава такъв капацитетът, ако интервенцията е основана на предположението за ограничена рационалност? Притежава ли тази трета страна неограничена рационалност? Липсват доказателства, които да подкрепят това твърдение.

Свободата да се поема риск, да се правят грешки и да се вземат неоптимални решения е в основата на личното израстване и развитието на капацитета на индивида да прави правилен и информиран избор. Либертарианският патернализъм в своята същност е заместител на мисловния процес като отнема възможността на индивида да се учи от грешките си (*Gill*, 2012). Може да се спори, че дългосрочният ефект на обществена политика, вдъхновена от либертарианския патернализъм, е население, което не може да упражнява избор без помощта на „архитектите на избор“, упражняващи „побутвания“.

Обръщайки вниманието си към хранителните навици, е възможно експертите да правят грешка в опитите си да решат проблема на индивидуално ниво. Лошите хранителни навици могат да бъдат обяснени от проблеми със себеконтрола или липса на информация, но също така е възможно експертите да не обръщат внимание на цялата картина. Възможно е основата на проблема да се корени в социоикономическия статус. Често такива контекстуални фактори са пропускани, което от своя страна е пречка за решението, предложено от либертарианския патернализъм.

Особено проблематични са зависимостите като тютюнопушенето. Привържениците на либертарианския патернализъм предполагат, че оптималният избор е прекъсването на навика изцяло. Това обаче игнорира свободната воля на индивида. Пушенето за него може да е избор, предпочитание и най-важното – избор, за чиито последствия индивидът е напълно информиран и съзнателно е решил да ги поеме. Тази грешка в подхода се корени във факта, че практикуващите „побутване“ базират оценките си на теоретичната дефиниция за рационалност, което от своя страна създава проблеми при свързването на теорията с практика.

ЗАЩО ДА ПРИЛАГАМЕ ЛИБЕРТАРИАНСКИЯ ПАТЕРНАЛИЗЪМ

Въпреки че от морална гледна точка никоя трета страна не би трябвало да притежава инструментите да решава кой избор е оптимален за индивида, това решение е безразлично за един информиран икономически агент. Поставянето на зеленчуци като първа опция в стола не означава, че потребителят не може да продължи напред към панираното пиле с пържени картофи. Либертарианският патернализъм по дизайн работи за мнозинството от потребителите – хората, които взимат първото нещо, което видят при своя избор. По този начин позиционирането на зеленчуците би имало позитивен ефект без навлизане в личното пространство на избор на индивида.

Икономическите агенти притежават капацитета да се учат от грешките си, но някои видове избор са свързани с последствия, които са прекалено далеч във времето, за да може този урок да бъде от значение (*Thaler & Sunstein*, 2008). Развитието на сърдечно-съдови проблеми или достигането на пенсионна възраст без спестявания са уроци, които със сигурност биха променили поведението на индивида, ако той имаше шанс да се върне във времето и да вземе съответните решения отново, но това не е възможно. За това е нужно да се опитаме да помогнем на икономическия агент в подходящия момент, вместо да чакаме той да научи нужните уроци твърде късно.

Свободната воля се е превърнала в основна ценност, на която се гради нашето общество, но либертарианският патернализъм не се намесва в нея по никакъв начин. Ако индивидът се сблъска с избор, направен по подразбиране, и не се откаже от него, това означава, че свободната воля не играе никаква роля в този конкретен избор. Важно е свободната воля да бъде упражнявана, но либертарианският патернализъм е насочен към проблеми, където индивидът не е подготвен или заинтересован да вземе задълбочен избор. Работата на либертарианския патернализъм е да се намеси и да предотврати систематичните грешки, които индивидите допускат в такива ситуации.

ЛИБЕРТАРИАНСКИЯТ ПАТЕРНАЛИЗЪМ И ФИНАНСОВАТА КУЛТУРА В БЪЛГАРИЯ

По данни на БНБ депозитите на домакинствата и нетърговските организации, обслужващи домакинства, възлизат на 53,731 млрд. лв. (Bulgarian National Bank, 2019a) Това се случва при средни лихвени проценти по депозитите с договорен матуритет в левове и в евро съответно 0.15% и 0.18%. (Bulgarian National Bank, 2019b) Най-често темата за нивата на финансова грамотност на населението в България е застъпена в контекста на потребителското кредитиране. Либертарианският патернализъм е подходящ инструмент за решението на друг проблем – този на диверсифицирането при спестяване. Българинът е консервативен икономически агент и сумите по депозитите на местните домакинства са доказателство за това поведение. Депозитите от своя страна са неефективен инструмент както за спестяване, така и за евентуално подобрение на личното благосъстояние. Друг основен проблем с депозитите като банков продукт е залагането срещу само един риск – българския лев и икономика, вместо диверсифицирането на риска, чрез инвестиране в портфейл от подходящи финансови инструменти, с възможност за различни нива доходност и защита от икономически и финансови сътресения с негативен ефект върху българската икономика.

Тук либертарианският патернализъм може да работи на принцип, подобен на 401(k) плановете в САЩ, а именно записването на работещото население в подходящи инвестиционни фондове по подразбиране с възможност за отписване или промяна на условията (увеличение или намаление на риска в портфейла) от страна на индивида. Тази инициатива би спомогнала за увеличението на общото благосъстояние на населението, както и неговата финансова сигурност, предоставяйки едно разумно ниво на диверсификация на спестяванията, което да пази домакинствата през периоди на икономическа турбуленция.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дебатите за и против либертарианския патернализъм имат нужда от внимателен преглед на двете гледни точки. Макар либертарианският патернализъм да е концепция, зад която стоят задълбочени изследвания и научни тестове, аргументите срещу него са в мнозинството си теоретически и се фокусират върху философски и морални дилеми, вместо доказателства от реални казуси. Либертарианският патернализъм не представлява универсален инструмент, подходящ за решението на всички налични човешки проблеми, той търси индивидуални систематични грешки и се стреми да достиг-

не до решения, които да спомогнат за благосъстоянието на всички участници. Аргументът, че индивидът е най-добрият съдия на своите интереси е в основата на неокласическата икономика, основала всички свои модели на него, но поглеждайки към своето ежедневие виждаме прекалено голям брой случаи, където тези модели не описват реалността задоволително и това означава, че трябва да търсим отговорите на тези проблеми другаде.

Литература

Bulgarian National Bank. (July 2019a r.). *Парични, Депозитни и Кредитни показатели Юли 2019г.* Извлечено от bnb.bg: https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/201907_s_ms_press_a1_bg.pdf . / . Bulgarian National Bank. (July 2019a r.). Parichni, Depozitni i Kreditni pokazateli Yuli 2019g. Izvlecheno ot bnb.bg: https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/201907_s_ms_press_a1_bg.pdf . /

Bulgarian National Bank. (2019b). *Лихвена Статистика Юли 2019*. Извлечено от bnb.bg: https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/201907_s_irs_press_a1_bg.pdf . / Bulgarian National Bank. (2019b). Lihvena Statistika Yuli 2019. Izvlecheno ot bnb.bg: https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/201907_s_irs_press_a1_bg.pdf . /

Cosmides, L. (1989). The logic of social exchange: Has natural selection shaped how humans reason? – *Cognition* 31, 187 – 276.

Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). Cognitive Adaptations for Social Exchange. От J. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby, *The Adapted Mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* (163 – 228).

Cosmides, L., & Tooby, J. (1994). Better than Rational: Evolutionary Psychology and the Invisible Hand. – *The American Economic Review*, Vol. 84, No. 2, 327 – 332.

Dictionary, M. W. (н.д.). Извлечено от https://www.merriam-webster.com/dictionary/paternalism . / Dictionary, M. W. (n.d.). Izvlecheno ot https://www.merriam-webster.com/dictionary/paternalism .

Dictionary, M.-W. (н.д.). Извлечено от https://www.merriam-webster.com/dictionary/libertarian . / Dictionary, M.-W. (n.d.). Izvlecheno ot https://www.merriam-webster.com/dictionary/libertarian .

Gigerenzer, G. (1991). How to Make Cognitive Illusions Disappear: Beyond "Heuristics and Biases". – *European Review of Social Psychology* 2, 83 – 115.

Gill, N. (2012). The limits to libertarian paternalism: two new critiques and seven best practice imperatives. – *Environment and Planning C: Government and Policy*, 30(5), 924 – 940.

Haselton, M., Nettle, D., & Andrews, P. (2005). The Evolution of Cognitive Bias. От *The Handbook of Evolutionary Psychology* (с. 724 – 742). John WIley & Sons, Inc.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. – *Science, New Series*, Vol. 185, No. 4157, 1124 – 1131.

Madrian, B., & Shea, D. (2001). The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behaviour. – *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 116, No. 4, 1149 – 1187.

Mitchell, G. (2004). Libertarian Paternaism is an oxymoron. – *Nw. UL Rev*. 99*, 1245*.

Pantaleoni, M. (1889). *Principii di Economica Pura.* Firenze: G. Barbera.

Pareto, V. (1906). *Manuale di Economic Politica.* Milano: Società Editrice Libraria.

Pinker, S. (1995). *The Language Instinct: The New Science of Language and Mind.* Penguin Books.

Rau, K. H. (1826). *Grundsätze Volkswirthschaftslehre.* Universitätis-Buchhanklung von C.F. Winter.

Simon, H. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. – *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 69, No. 1., 99 – 118.
Simon, H. (1956). Rational Choice and the Structure of the Environment. – *Psychological Review* 63(2), 129 – 138.
Thaler, R., & C.Sunstein (2003a). Libertarian Paternalism. – *The American Economic Review*, Vol. 93, No. 2, 175 – 179.
Thaler, R., & C.Sunstein (2003b). Libertarian Paternalism is Not an Oxymoron. – *Public Law and Legal Theory Working Paper*, no. 43.
Thaler, R., & C.Sunstein (2008). *Nudge.* Yale University Press.

Постъпила на 31.01.2020 г.